

dyrke havre uden gødning, hvilket ikke kunde lade sig gøre paa den daarlige. Desuden havde man i disse engfattede omraader mere brug for foder til kreaturerne.

Mange andre interessante forhold gøres til genstand for undersøgelse i dette afsnit. Det vil føre for vidt at referere disse, kun skal det nævnes, at fældudbyttet før reformerne normalt var tre à fire, og at Antallet af trækdyr var meget stort i forhold til køholdet, et forhold der ogsaa har betydning for gødningsproblemet, et af de vigtigste spørgsmaal i det ældre landbrug.

Der kan rejses indvendinger mod Sven Dahls arbejde. En del dansk litteratur (saaledes afhandlinger af Svend Aakjær, C. A. Christensen og Fr. Skrubbeltang), som er af betydning for de behandlede problemer, er ikke benyttet, og undertiden har man indtryk af, at det utrykte kildemateriale ikke er udnyttet helt til bunds. Og paa enkelte punkter maa man stille sig tvivlende overfor forfatterens fremstilling. Men intet værk kan være fuldkomment, og disse indvendinger er kun at betragte som kritiske randbemærkninger til et arbejde, som uden forbehold maa betegnes som en dybtgaaende og betydningsfuld undersøgelse over problemer af central betydning for svensk og dansk historieforskning. Et værk som danske historikere — ogsaa lokalhistorikere — vil kunne have udbytte af at beskæftige sig med.

Johan Hvidtfeldt.

En Stednavnedisputats.

Kristian Hald: De danske Stednavne paa -um. Schultz, 1942.

På god traditionel vis indleder Kristian Hald sin disputats med en omtale af de videnskabsmænd, der tidligere har behandlet stednavneendelsen -um. Den er tidligt faldet forskerne i øjnene og er blevet forklaret enten som udviklet af hēm, oldn. heimr »Hjem, Bosted«, eller som den gamle endelse i dativ pluralis. N. M. Petersen og O. Nielsen er de vigtigste repræsentanter for den første anskuelse; Johs. Steenstrup hævdede derimod i sine senere værker, at så godt som alle um-navne kunde forklares som dativ pluralis-former, medens yngre forskere har ment, at begge typer fandtes. En enkelt tidlig amatør fortjente dog også at nævnes, nemlig topografen P. M. Nødkov. I sin »Beskrivelse over Thimgaard og Thim Sogn« (Viborg 1787) forklarer han navnet Tim og er ved at komme ind på noget rigtigt, når han mener, at »Tim i de ældste Tider egentligen er kaldt Tium, lige-saavel som Vium«, og foreslår at tolke navnet af substantivet

Tid, som han kender i formen (allum) Tidum i en gammel vise, eller af »Tirum, som skulde stamme fra den gamle Danske Afgud Tir«. Navnet Madum sammenstiller han med en lang række um-navne fra hele landet og tolker det af »det endnu her i Eggen brugelige Ord: Maade eller Maae 3: Fællig, Overdrev«. Han kommer til det resultat, at »um er en intet betydende Endelse, ligesom nu Endelsen en eller et«.

Kr. Hald har stillet sig den opgave at foretage den nødvendige detaillerede adskillelse af de to navnetyper. Det er blevet til en udtømmende, men prisværdigt koncentreret afhandling på 140 sider. Fremstillingen er trods sin knaphed meget klar og let læselig og, måske med undtagelse af afsnittet om hēm-navnenes lydforhold, ikke mere speciel, end at alle historisk interesserede kan læse den med stort udbytte. Der medtages navnene fra hele det gamle danske område, de skånske provinser og Sydslesvig medregnet, og der tilstræbes fuldstændighed for bebyggelsesnavnenes vedkommende, medens naturnavnene (marknavnene) kun er medtaget i et vist omfang, da marknavnestoffet ikke er samlet fra hele landet. Af oversigtskortet bag i bogen fremgår det tydeligt, at hovedmassen af de ca. 275 bebyggelsesnavne findes i Jylland, ligesom de ca. 120 marknavne, der er behandlet, men ikke kortlagt, så godt som alle findes i Jylland, de 75 alene i Sønderjylland. Udeladt er de navne, der må antages at være sammensat med -rum, fx. Esrum, Farum, Virum, eller hvis endelse er udviklet af -holm, fx. herredsnavnet Middelsom, eller er af anden oprindelse. Enkelte tvivlsomme navne som Nærum (-rum), Skærum (af *Skirmæ?), Tastum (af -dung »Lavning, Søb) er medtaget, men afvist som ikke herhenhørende. Måske kan valget undertiden forekomme lidt vilkårligt, som når Uglum, en forsvunden gård i Stavning s. ved Ringkøbing, der kun kendes fra en enkelt kilde (Lundenæs Slots Jb. 1498), er medtaget, medens et andet navn fra samme kilde, »Meglom ødæ gotz« i nabosognet Dejbjærg, er udeladt. Det havde utvivlsomt været heldigt om alle bebyggelsesnavne, der nu ender på -um, var blevet registreret på samme måde som de anførte tvivlstilfælde.

De enkelte navne gennemgås og tolkes med større eller mindre vished. Karakteristisk for forfatteren er det, at han meget sjældent giver op over for et navn, men tolkningsforslagene er så kyndige og nøgterne, at de kun i få tilfælde vil vække modsigelse. Afhandlingens hovedtesis er imidlertid adskillelsen af de to navnetyper. På grund af den sene skriftlige overlevering er det en meget vanskelig, i mange tilfælde umulig, opgave; der vil altid være en lille rest tilovers, hvor begge muligheder synes

lige gode. Kun i de østdanske navne kan skriftformerne i en del tilfælde give bevis for *-hēm*; i navnenes hovedområde, Jylland, er de to endelser faldet sammen før den skriftlige overlevering. Så må navnenes lydforhold og betydningsindhold, udenlandske paralleller og beliggenheden bruges som kriterier for sontringen. Resultatet af undersøgelsen bliver, at kun ca. 75 af bebyggelsesnavnene samt alle marknavnene er gamle dativ pluralis-former, medens de fleste af bebyggelsesnavnene henføres til *hēm*-gruppen.

Af størst interesse for historikere er afsnittene om *hem*-navnenes alder (kap. IV) og betydningsindhold (kap. V), hvor også navnenes bebyggelseshistoriske forhold berøres. På disse områder bevæger Kr. Hald sig med større forsigtighed end i de filologiske afsnit, og med rette. Før alle de gamle stednavnetyper er behandlet på samme grundige måde som nu *um*-navnene, og stednavneforskning og arkæologi er bragt i nøjere kontakt med hinanden, bør man afholde sig fra sikre dateringer og vidtgående bebyggelseshistoriske slutninger. Kr. Hald daterer væsentligst på grundlag af navnetypens udbredelse og forekomst i andre germanske lande *hēm*-navnene i Danmark til folkevandringstiden. Teorien om, at *hēm*-navnene skulde være vidnesbyrd om en frankisk kulturpåvirkning, stiller han sig skeptisk over for, især fordi de nordiske *hem*-navne i modsætning til de frankiske (og engelske) aldrig indeholder personnavne eller i det hele taget personbetegnelser. De danske *hem*-navne indeholder ord for terrænformer, jordbundens beskaffenhed, dyre- og plantenavne, ord for gærder og indhegninger, vadesteder, græsgange o. lign., og en del er sammensat med adjektiver; sakralt indhold findes i de hyppigt forekommende Gudum, Gudme, Gudhjem og Vium. Selve efterleddet synes i nogle af de ældste navne at have bevaret en gammel betydning »Bygd, befolket Område«, fx. i herredsnavnene Sømme og Stevns, men i de fleste foreligger betydningen »Gård« eller »Landsby« alt efter de forskellige egne bebyggelsesforhold. Navnetypen synes ikke alene indholdsmæssigt, men også geografisk at have sammenhæng med agerbrug, idet der spores en vis overensstemmelse mellem forekomster af oldtidsagre og *hēm*-navnene, selv om dette forhold efter Kr. Halds mening ikke tør tages i betragtning ved dateringen. Navnetypen synes geografisk at supplere den jævaldrende gruppe på *-løse*, der især findes på øerne, og hvis forled ligeledes især er agerbrugsord.

Dativ pluralis-gruppen er yngre, fra vikingetiden og ældste middelalder, og så godt som alle herhenhørende navne synes at

være oprindelige naturnavne. Det gælder landsbynavne som Ballum, Bjerrum og Hygum, der indeholder ord for bakker og høje, Dalum og Sigum, der betegner sænkninger, og selv et gammelt herredsnavn som Fleskum tolkes af et naturnavn (tingstedets navn?), der indeholder ordet *flæsk »Flig«. Udgangspunktet for denne navnetype er de hyppigt forekommende forbindelser med præpositioner, der tidligere styrede dativ: på, i, ved o. s. v.

Selv om der muligvis vil blive pillet ved enkelte af Kr. Halds sendringer, fx. henførelsen af de enkeltstående sjællandske Husum og Søsuum til dativ pluralis-gruppen, og selv om filologerne vil have et og andet at indvende, fx. mod opfattelsen af endelsen -e (i navne som Højme og torp-navne) som noget fonetisk og ikke som en gammel bøjningsendelse, så vil den elegante afhandlings hovedresultater blive stående urokkede, og man imødeser med meget store forventninger fremtidige behandlinger af andre vigtige navnetyper fra Kristian Halds hånd.

Christian Lisse.

Danmark før Udskiftningen.

Hugo Matthiessen: Det gamle Land. Gyldendal, 1942.

Hugo Matthiessen, der i en aarrække har arbejdet med jysk stof (»Hærvejen«, »Viborg Veje«, »Limfjorden« og »Den sorte Jyde«) har i sin sidste bog »Det gamle Land« gjort Sjælland til centrum for sine studier. Bogen har den meget betegnende undertitel: »Billede fra Tiden før Udskiftningen«, netop i opridsning af *billedet* har forfatteren sin styrke, det er gjort med utallige smaa minutiose penselstrøg. Træk efter træk er hentet fra en vidtstrakt læsning. Til 176 ret smaa sider tekst er der 35 tættrykte sider kilder og bevissteder.

Bogen indledes med en beklagelse over, at »det gamle land« mere og mere forsvinder. Brede lige landeveje har afløst de romantiske, men upraktisk bugtede; aær og bække forvandles til kanaler, vand- og vejrmøller har maattet vige for elektriciteten, herregaardenes vidtstrakte marker er stykket ud til husmandsbrug, og skovene er blevet stive og ensformige med øgede mængder af gran paa bogens bekostning. Denne udvikling er begyndt med udskiftningen, da al jord blev gjort nyttig. Over for dette i Hugo Matthiessens øjne saa triste landskab stilles saa det gamle fra før udskiftningen kendetegnet ved modsætning-